

Прикази

Шоћ Д-р Перо Ђ.: **Оглед библиографије о Црној Гори на страним језицима.** Изд. Српска академија наука. Посебна издања, књига CXLIV. Филозофски и филолошки списи, књига 36, Београд 1948. Цијена 280 дин. Форм. 22×14,5. Стр. XII+531.

О Црној Гори постоји низ библиографских радова, било да ти радови обухватају систематски библиографију дјела о Црној Гори, као и радова штампаних у Црној Гори, или пак библиографију појединих проблема и личности. Систематска обрада библиографије Црне Горе отпочиње врло рано. Већ 1842 године издаје Ђузепе Валентинели у Венецији на лат. језику »Specimen bibliographicum de Dalmatia et Agro-Labaticum«, гдје је обрађена по први пут библиографски Црна Гора. Свој рад на библиографском пољу Валентинели проширује те 1855 године штампа у Загребу на талијан. језику »Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro«, које допуњује са »Supplementi al saggio bibliografico della Dalmazia e del Montenegro«, такођер штампано у Загребу 1862 године. Од домаћих људи бави се нешто касније такођер библиографијом Црне Горе Марко Драговић, који 1892 штампа на Цетињу „Покушај за библиографију о Црној Гори“. Али рад на библиографији Црне Горе не застаје. Вриједни су помена радови марљивог хисторичара Душана Вуксана, који 1934 издаје на Цетињу „Преглед штампе о Црној Гори 1834—1934“, док у рукопису оставља позамашно дјело „Попис радова штампаних у Црној Гори“, гдје је обрађено око 1300 публикација штампаних у времену од 1493 до 1941 године.

У најновије вријеме излази ево и „Оглед библиографије о Црној Гори на страним језицима“ од д-ра Пера Шоћа, који је резултат рада на том пољу још од 1910 године. Каква је била судбина овога дјела док није коначно изишло из штампе, о томе нам писац у предговору даје своју исповијест. Већ послвије Првог свјетског рата д-р Перо Шоћ објављује дотадашња испитивања у посебној књизи под насловом »Bibliografia del Montenegro« у Напуљу 1924 године, а у издању »Istituto per l'Europa Orientale«. Дјело је претходно било публиковано у часопису Института »L'Europa Orientale« одакле је посебно прештампано у наведеној књизи. И послвије издања споменуте библиографије писац наставља прикупљање материјала, проширујући и употпуњујући дјело, да га 1928 године преда Српској академији наука за штампу. Међутим, како дјело није одмах иза-

шло из штампе, послије I односно главног дијела (бр. 1—2583) настају „Додаци”, наиме II дио гдје је „накнадно скупљени библиографски материјал“ (бр. 2584—3573) и III дио у коме су прикупљени „важнији радови о Црној Гори на српском језику, као допуна и објашњење дела наведених у I и II делу књиге“ (бр. 3574—4128). На крају услиједи је и IV дио као „допуна уз поједине бројеве у књизи“. Ради лакше употребе „Оглед“ је снабдјевен са четири регистра и то по ауторима, преводиоцима, затим регистром периодичних публикација и колекција и стручним регистром.

Када се узме „Оглед“ у руке и прегледа прикупљени и сређени материјал, лако се може увидјети колико је писац уложио труда и напора око израде дјела. Само дјело је драгоцен приручник сваком научном раднику и библиотекар у њиховим даљим настојањима. Па ипак, ма колика била настојања библиографа, тешко је дати једну потпуну и исцрпну библиографију без икакве замјерке. Сам аутор придружује се апелима писаца, који су у својој скромности „захвални онима који би хтјели да учине исправке и допуне, кад библиографија буде угледала света, како би се она појавила и потпунијом“. На овом мјесту намјера нам је без икаквих претензија на захвалност, да ставимо неколико примједби и допуна „Огледу“, пошто смо у могућности да то учинимо, како због врсте рада, који нам је близак по библиотекарској струци, тако и због помагала којима располажемо.

При изради библиографије, сваки састављач држи се основних библиографских принципа, наиме, да код описа односно пописа књига даде уз индикације дјела тј. аутора и наслов дјела још и мјесто, издање и годину издавања, а поред тога формат и број страна, док код периодске штампе свеску или број дотичног годишта са ознаком страница. Овај принцип заступан је и у „Огледу“ у већини случајева. Али на више мјеста има отступања од тог принципа. Тако код неких дјела није наведено мјесто и година издања, код неких је мјесто издања изостављено, док код других дјела изостављена је година издања.

Слично ствар стоји и код периодских публикација и колекција. Без мјеста и године издања су бр. 1346, 2925, 3092, 3127, 3359, 3381, 3516, 3525, 3555 и 3561. Доста велики број нема означено мјесто штампања односно издања. При томе нису узете у обзир неке наше периодске публикације и колекције. Такођер има периодских публикација и без ознаке године, као на пр. бр. 2013, 2159, 2161, 3050, 3058, 3728, 3732, 3733, 3741, 3756 и 3759.

Осим изнесенога, чак и ако знамо код неких периодских публикација мјесто и годину издања, мањкави подаци, без ознаке свеске односно броја и стране дотичне публикације, знатно отежавају кориштење тих података, као што је случај код бр. 644, 941, 1416, 3525, 2685, 2731, 2866, 3058, 3341, 3349, 3353, 3354, 3356, 3516, 3525, 3544, 3547, 3756, 3759 и 3950. Све то, понављамо, знатно отежава

ономе, који би желио да се користи поменутом грађом. поготово што је данас врло тешко доћи до појединих публикација, које се налазе разасуте по разним библиотекама. То се могло избјећи, када се већ имао материјал у рукама, да се и ти подаци унесу, уколико грађа није преузимања из других приручника и библиографија, које су дотичну грађу донијеле без тих података. У том случају требало је приступити по могућности ревизији тих података, да би се на тај начин прикупљени материјал дао са што тачнијим индицијама ради лакшег проналажења и кориштења.

За проучавање појединих питања важно је знати када је неко дјело или чланак штампан у оригиналу, затим које је то дјело или чланак и гдје је штампан. Доста често не наилазимо у „Огледу“ на те податке: већ су означени само сумарни наслови, као на пр. „Музичке композиције“ или „Чланци о Црној Гори“. Неке пак радње наведене су, често и без потребе, по два пута, тако да се не зна која доноси тачне податке или да ли су то два различита издања, као на пр. бр. 186 и 2666, 564 и 2750, 572 и 2751, 941 и 2893, 1393 и 3072, 1725 и 2888, 2612 и 2663, 2613 и 2669, 2965 и 2966, 3184 и 3185, 3190 и 3191, 3317 и 3318. Поједини радови штампани у часописима, а затим отштампани посебно као сепарати, наведени су под посебним бројевима као на пр. 491—492, 752—753, 1188—1189, 1465—1466, 1617—1618 и 2265—2266, док су на другим мјестима наведени и радови у часописима и сепарати скупа под тим бројем, као на пр. 2914 и 2916. У овом случају требало се држати или једног или другог принципа.

У погледу размјештаја појединих дјела, која се ређају алфаветски по писцима, а затим ако је код неког писца наведено више дјела која се такођер ређају алфаветски, могу се ставити неке замјерке. Библиографи употребљавају данас као праксу, да се узима као редалица, особито код анонимних дјела, прва именица у наслову. Члан се у страним језицима не узима као редалица, на пр. *das, der, die, i, il, la, le, les, the* итд. У „Огледу“ пак имамо случајева да је и члан употријебљен као редалица, као на пр. бр. 131—138, 153—162, 167—179, 183—197, 332—338, 1138—1149 итд.

Док смо се до сада осврнули на библиографске примједбе од општег значаја, рећи ћемо неколико ријечи о осталим материјалним недостацима. На првом мјесту осврнућемо се на кориштење других библиографија којима се писац при састављању „Огледа“ обилно послужио, а које су у овом случају важне ради консултације и доношења исправних и тачних података. Ради примјера узећемо наредена дјела Ђузепе Валентинелија, некадашњег библиотекара познате библиотеке „Marciana“ у Венецији, и то „Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro“ и „Supplementi al saggio bibliografico della Dalmazia e del Montenegro“, а која су наведена и у „Огледу“ под бр. 2444 и 2446. Ради лакшег цитирања прво дјело означујемо са VB, а друго са VS.

При прегледу споменутих дјела Валентинелија констатирали смо, да су изостављени радови из VB бр. 1642, 1645, 1661 и 1680, осим

ако овај задњи није истовјетан са бр. 2086 у „Огледу“, док из VS недостају бр. 657—659, 809 и 812. Осим овога изостављена су и друга нека дјела из Валентинелија. За дјело Адријана Балбија бр. 412 није наведено да је штампано и у „*Scritti geografici, statistici*“ Torino e Milano 1842, tomo IV, pag 272—278, а које је наведено у VB бр. 1651. Исто тако и дјело Николо Ивелија бр. 1303 наведено је на француском језику, а уствари то је талијанско издање уз напомене, које доноси VB бр. 1673. Од познатог Фортисовог дјела „*Viaggio*“ наведени су само талиј. оригинал и франц. превод бр. 2934 и 2935, док су изостављени њем. превод штампан у Берну 1796 год. и енглески у Лондону 1778, а које биљежи VB бр. 123а и 123с. Мармонтове „*Memoire*“ биљежи само на франц. оригиналу и њем. преводу бр. 1594 и 1595, а тал. превод и други њемачки не доноси, а које има VS бр. 507b и 507d. Према „Огледу француске библиографије“ од Н. С. Петровића цитирано је једно једино дјело Коронелија бр. 2809 у „Огледу“, а остала географска дјела на тал. језику са картама Боке Которске и Црне Горе нису наведена, иако их доноси Валентинели, као што се може видјети из регистра VB на стр. 308. Такођер је изостављен превод у „*Danici Ilirskoj*“ 1844 бр. 5—8 хисторијске новеле: „*Černohorci*“ од Prokopa Chocholauška бр. 692 и 2800, а које наводи VB бр. 1656. Код чланка Armanda Bachela на франц. језику „Једна посјета код црногорског кнеза Данила“ бр. 382 изостављени су њем. и тал. превод. а које доноси VS бр. 655.

У неким примјерима подаци наведени у дјелима Валентинелија потпунији су и тачнији, него у „Огледу“. Такав случај имамо за дјела Александра Андрића бр. 53 (VB бр. 638), анонимног писца бр. 327 (VS бр. 814), а за којег Валентинели у VS бр. 815 даје и пољски превод, затим Karla Frenzela бр. 1048 (VS бр. 663), чланке Lejean Guillaumea бр. 1480 и 1481 (VS бр. 660 и 661), J. Paulinia бр. 1834 (VS бр. 810), Franza Pettera бр. 1954 (VB бр. 1648), Александра Попова бр. 1991 (VS бр. 646) и Шестака и Шерба бр. 2248 за које дјело Валентинели у VS бр. 811 напомиње да је године 1862 изашло у „*Wiener Zeitung*“ № 55 и даље, као и у два издања посебно, а од којих је у „Огледу“ наведено само једно. Такође имамо примјера да су подаци Валентинелија погрешно цитирани. Такав је случај са картом Fedora Karacsay, аустријског пуковника, који је био командант Котора 1836—1839 године. У „Огледу“ бр. 1350 наведено је, да је та карта публицирана у »*Biblioteca Italiana tome XCIX, p. 31—32. Vienne 1840*«, док VB бр. 1659 јасно наводи као мјесто издања »*Vienne*«, а годину издања „1838“, док се истодобно позива на »*Biblioteca Italiana*« итд., гдје се о дјелу говори. Слично је и са дјелом Heinricha Levitschnigga бр. 1496, гдје је наведено као мјесто издања »*Roma u. Pest*« док VB бр. 1684 означаје »*Roman. Pest 1853. p. 498, in 8*«. У „Огледу“ је аутор гдје год је могао донио уз поједина дјела напомене са приказима. Међутим, код првог издања на њем. језику дјела Roberta Cypriena бр. 2123 није донесена оцјена познатог нам Божидара Петрановића у »*Oesterreichische Blätter für*

Literatur und Kunst» год. II вол. 11, а такођер и оцена у задарском листу »Dalmazia« 1845 бр. 4—5, као што има VB бр. 1636.

У „Огледу” наилазимо и на неколико примјера погрешног навођења имена аутора, као на пр. Barby Henri бр. 465—466 умјесто Barbuse Henri, Farlatti бр. 10—12 умјесто Farlati Danielis, Giovanni Michele бр. 1110 умјесто Michele Giovanni, Orbini Marie бр. 1797 умјесто Orbini Mauro. При томе зауставићемо се на двојицу од наведених аутора, и то на Farlatia и Orbinia.

Познато дјело Фарлатија наведено је у „Огледу” под бр. 1012 са »Illyricum Sacrum, 6 том. Venetiis 1751—1800«. Познато је, да је дјело »Illyricum Sacrum«, започето од Filipa Riceputia, наставио Фарлати, а завршио Јаков Колети. Усве је изашло 8 волумена у Венецији од 1751 до 1819 године. Као допуну овом великом дјелу чувени археолог Франо Булић издао је као »Supplemento« у »Bullettino« (1902—1909) и посебно 1909 године »Accessiones et Correctiones all' Illyricum Sacrum del P. G. Coleti«, гдје су додаци и исправке учињени лично од самог Колетија. За Црну Гору најважнији је VII волумен издан у Венецији 1817 године, а који садржи Дукљу, Бар. Драч и остале албанске бискупије, а што у „Огледу” није наведено. Кад смо већ споменули Riceputia, у „Огледу” налазимо истог аутора уврштеног под бр. 3328, али само са биљешком „Писао о археологији Црне Горе” без ознаке гдје и када. Колико је нама познато, Riceputi је за живота штампао једино »Prospectus Illyrici sacri cuius historiam describendam typisque mandandam suscipit P. Fil. Riceputio« код Јосипа Коминуса у Падови 1720 године. Посебно пак о археологији Црне Горе није ништа издао, изузев што је прикупљао материјал за »Illyricum Sacrum«, а од чега је потребно утврдити што је издано у I и II волумену тога дјела, а што је остало у рукопису. О томе има забиљежено у VB бр. 83—85, затим у Шишићевом „Приручнику извора хрватске историје” (Загреб 1914, стр. 78—79) и у радњи М. Ванина »Illyricum Sacrum i Filip Riceputi«, која је штампана у »Croatia Sacra« у св. 2 на стр. 259—292.

За Мавра Орбиниа даћемо једну допуну. Његово дјело »Il Regno degli Slavi« превео је на руски Теофан Прокоповић 1677 године, а затим 1714 на захтјев Петра Великог и наш земљак Сава Владиславић, те издао у Петрограду 1722 године. О овоме има нешто спомена и код Ј. Скерлића у књизи „Српска књижевност у XVIII веку” на стр. 120, док је пред овај рат А. Срониа написао, у вези са тим дјелом, већу студију под насловом »Il »Regno degli Slavi« di Mauro Orbini (1601) e la »Istoriya Slavenobolgarskaja« del Monaco Paisi (1762)«, која је била штампана најприје у часопису »Bulgaria« 1939. а затим и посебно 1940 у Риму.

Већ смо споменули неколико примјера из „Огледа” сумарног навођења наслова, као и случај Филипа Ричепутија, а још ћемо се осврнути на једно познато име, наиме на Павла Ритера Витезовића. У „Огледу” је од овога аутора под бр. 4044 наведена само „Хералдичка грађа”. без поближих библиографских података о дотичном дјелу, јер

дино с том напоменом, да се о томе дјелу говори у „Гласнику Друштва српске словесности” штампаном у Београду 1857, а на стр. 341. Међутим, поменута „Хералдичка грађа” садржана је у познатом Витезовићевом дјелу под насловом »Stemmatographia«, које је 1701 изашло у Бечу, а затим 1702 у Загребу. То дјело превео је на славно-српски Христифор Жефаровић и издао 1741 у Бечу. Подробније о томе писао је Шишић у „Приручнику извора хрватске историје” на стр. 67, као и Вј. Клаић у опширној студији „Живот и дјела Павла Ритера Витезовића” у издању „Матице хрватске” у Загребу 1914 године на стр. 152—155 и 174—176.

А сада да пређемо на допуне „Огледу”. На више мјеста смо се намјерили, да су поједина дјела цитирана било по првом издању, док се за друго издање не наводе подаци или обратно. Тако је изостављено дјело »Copioso ristretto degli annali di Ragusa« од Luccaria, штампано по други пут у Венецији 1790 код Андреа Тревисана, док је наведено само прво издање из 1605 под бр. 1524, а и једно и друго има VБ бр. 1222. Познато Цвијићево дјело »La Péninsule Balkanique« наведено је у преводу на нашем језику под бр. 2820—2821, а изостављен је франц. оригинал издан у Паризу 1918 године. Томе Архијакона »Historia Salonitana« бр. 3292 наведена је према издању Југославенске академије у Загребу, док се о другим издањима ништа не говори, као на пр. о тал. преводу у часопису »Archivio storico per la Dalmazia« (Rim, 1939—1940, vol. XXVII—XXIX). Од неких дјела имамо спомена само о другом издању, као на пр. под бр. 3347, 3864 и 4039, док се прво издање не спомиње, ни када, ни гдје је изашло.

Учицаћемо још неколико допуна „Огледу” на основу приручника, који нам стоје на расположењу. У одјељку „Народна књижевност” под бр. 1724 наведен је само први свезак »Canti del popolo Slavo« G. Chiudine, док се други свезак, који је изашао исте године и од истог издавача, не спомиње. У истом одјељку под бр. 1745 за дјело Н. Томазеа »Canti popolari illirici« стављена је 1913 као година издања, док уствари треба да стоји 1912 година, као што доноси Умберто Валенте у радњи »Bibliografia di Niccolo Tommaseo«, која је штампана у већ споменутом часопису »Archivio storico per la Dalmazia« (1939, vol. XXVII). Валенте у својој библиографији наводи још једно дјело Томазеа, којег нема у „Огледу”, а то је »Canti popolari corsi, toscani, illirici, greci. Venezia, Tasso, 1841—42 vol. 4« Кад је већ говор о »Archivio storico per la Dalmazia«, споменућемо да је у истом часопису од 1932—1935 vol. XIII—XIX штампана по други пут радња Тулија Ербера »Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814«, која је први пут изашла у програмима задарске гимназије за школ. годину 1885/86—1891/92 књ. XXIX—XXXV, а затим као сепарат у шест свезака 1886—1892. Дјело Ерберово важно је због тога, што је у њему посебно говор о догађајима у Боки Которској кроз то раздобље у вези са Црном Гором, као и о лично-сти митрополита Петра I, на основу архивског испитивања. Код бр.

1572 погрешно је наведена година 1912 умјесто 1922. То дјело наводи и познати »*Catalogo generale della libreria italiana compilato dal Prof. Attilio Pagliaini*«. Овај каталог обухвата библиографски рад добље од 1847—1920, а изашао је заједно са индексима по материји у 14 волумена у Милану од 1901—1939. Штета што се у „Огледу” није послужило овом библиографијом у којој је Пагљјаини навео низ дјела о Црној Гори изашлих у Италији. Од радова познатог историчара Шиме Љубића наведена су само три, и то под бр. 1504, 1505 и 3108, док његово најпознатије дјело на подручју нумизматике „Опис југославенских новаца” штампано у Загребу 1875 у издању Југославенске академије, у којему Љубић исцрпно описује црногорске новце, није споменуто у „Огледу”, иако су наведена три рада са подручја нумизматике под бр. 2762, 3228 и 3699.

На овоме мјесту посебно ћемо се задржати на два питања за која је наведена литература у „Огледу”. Прво је о односу православне цркве према Ватикану у XVII вијеку, а друго питање превода „Горског вијенца” на тал. језик. При томе учинићемо неколико исправки и допуна у вези наведених питања.

На основу анонимне брошуре „Римокатоличка пропаганда” бр. 3386, коју је написао Љубомир Влачић, а издао манастир Острог, наведене су двије радње и то под бр. 3759 и 3950. Прва је „Православна црква према католицима” написана од Др. К. Б., а не Др. К. В. како је наведено у „Огледу”. То је уствари низ полемичких чланака штампаних у „Католичком листу” 1931 године у бр. 23, 24, 26, 47 и 48, а што је код навођења изостављено. Друга радња је Јанка Шимрака чији потпуни наслов гласи „Василије Јовановић (Острошки) према папама: Александру VII и Клементу X”, а која је изашла у макарској „Новој ревији” 1931 у бр. 3—4 на стр. 173—185. Међутим, са наведеним радњама, као и оцјеном Влачићеве радње од Риста Драгићевића у „Записима” наведене у „Огледу” под бр. 3656 предмет није ни издалека потпуно исцрпљен. Радова штампаних по томе питању има много више, изашлих прије и после споменутих расправа. Најновија радња по истом предмету је докторска дисертација Карла Нежића »*De pravoslavij Jugoslavis saec. XVII ad catholicam fidem reversin necnon de eorum conceptu Romanae Ecclesiae*« (Typis polyglottis Vaticanis 1940, 8°, pag XI + 156), а у којој је изнесен најновији архивски материјал ватиканског архива. Писац овога приказа, проучавајући неколико година проблем одношаја римокатоличке цркве према православљу на Балкану, припремио је студију „Односи римокатолицизма и православља на подручју Турске и Млетачке Републике у току XVII. вијека”, гдје су проучени сви дотадашњи радови по овом питању, око 40 на броју, било на нашем или на страним језицима, а исто тако и архивска грађа.

Друго питање је превод „Горског вијенца” на тал. језик и талијанске литературе о томе. Узећемо редом бројеве у „Огледу”. Под бр. 690 наведен је из већ споменуте збирке pjesама *Chiudine* чланак, али без ознаке да је из I волумена, »*Del Vladica Pietro e del suo*

Gorski Vijenac» са наводом да је штампан на стр. 81—128. Ако упоредимо са оним што се говори под бр. 1931, изгледало би да су ту под читавим тим насловом дани одломци из „Горског вијенца”. Али ствар стоји друкчије. Чланак са потпуним насловом »Del Vladica Pietro Petrović Njeguš e del suo Gorski Vijenac« штампан је у поменутом свеску на стр. 83—93, а затим слиједи, као што је и у садржају означено, други одјелити чланак под насловом »Del Gorski Vijenac« на стр. 92—128, гдје преводилац даје превод „Кола” и појединих дијалога из „Горског вијенца” са тумачењем. Даље под бр. 1040 за оцјену „Горског вијенца” под насловом »Critica« од G. Franceschi, а која је изашла у задарском листу »La Dalmazia« 1847 године, наведено је да је ту оцјену превео Ђ. Бан у „Подунавци, док је то уствари превод познатог дубровачког књижевника Матије Бана. Од Петра Касандрића наведен је под бр. 1359 чланак о Његошу на тал. језику у »L'Europa Orientale«, али ниједном ријечју није споменут његов превод „Горског вијенца”, који је најбољи до сада познати нам превод на тал. језику. Одломци из „Горског вијенца” у преводу Касандрића донијети су у његовом чланку о Његошу, као и у чланку Анте Петравића „Горски вијенац” у талијанском језику” штампаном у „Ново доба” 4 априла 1926 у бр. 79. Оцјена „Горског вијенца“ од Н. Томазеа штампана 1847 у бр. 129 листа »Osservatore Triestino« изашла је исте године и у новинама »Gazzetta di Zara« у бр. 88 од 8 новембра, а што се не спомиње у напомени бр. 1920. Према студији Павла Поповића „О Горском вијенцу“ (Београд 1928, стр. 217), под бр. 1930 наведени су одломци из „Горског вијенца” на тал. језику у преводу Chiudine штампани у »Osservatore Triestino«. Међутим, наведени одломци изашли су такођер и у задарским листовима »Gazzetta di Zara«, »La Dalmazia costituzionale« и »Osservatore Dalmato« у току 1847—1852. О овим преводима, као и о биљешкама о Његошу, у талијанским новинама позабавићемо се опширније на другом мјесту.

На крају још неколико допуна и исправки. Јелићеву радњу бр. 1314 није издао Винко Кисић, већ је он сарадник у том дјелу. Потпуни наслов тог дјела гласи: »L'Istituto croato a Roma. Studio storice di Luce Dr. Jelić. — Appendice Avvenimenti recentissimi per cura di Vinko Kisić. Zara 1902«. При увезу иза стр. 256 дошле су стр. 265—272, док се стр. 257—264 налазе између стр. 272 и 273. Од Еванса су под бр. 2926 наведене двије радње заједно. Међутим, обје радње носе исти наслов »Antiquarian Researches in Illyricum«. Прва је изашла посебно 1883 у Westminsteru, а друга 1885 у часопису »Archeologia«. Уз дјело Hammera на њем. језику бр. 2996 изостављен је број волумена, док је за чланак Makанса бр. 3122, који је у изводу прештампан у „Слободној мисли”, речено да је изашао у „једном дневном листу” 1934 у Загребу, али без ознаке у којем листу и када. Наслов чланка Јозефа Матла „Услови развоја народног епског песништва код Словена” бр. 3134 штампан је петитом као напомена, док је као главни наслов стављен часопис у

којему је чланак штампан. Не знамо зашто је под посебним бр. 3296 само наслов »*Fontes rerum Slavorum meridionalium*« итд. Јована Радонића, док је прва књига те едиције штампана под посебним бр. 3297. Дјело Илариона Руварца „О пећким патријарсима“ бр. 3350 штампано је у задарском часопису „Истина“, а одатле посебно прештампано 1887 у Задру. Чланак R. Warnniera »*Napoléon et les Monténégrins*« бр. 3546 штампан је у Шишићевом „Зборнику“ у Загребу 1929 на стр. 455—468, а не у „Хрватском колу“ као што је наведено у „Огледу“.

Овим бисмо завршили наш приказ „Огледа“. Нека нам уважени писац не замјери на нашим примједбама, исправкама и допунама, које су учињене у најбољој намјери. Знамо и сами како је тешко радити на библиографији, јер се с тим потешкоћама сусрећемо и у свакодневној библиотекарској пракси. Сваки библиографски приручник претставља један допринос више на овом пољу, које је код нас било до сада тако мало обрађивано. Такав допринос претставља и овај најновији „Оглед“, који ће добро доћи, као што смо на почетку истакли, свима онима који се интересују било којим проблемом у вези са Црном Гором, а исто тако и као приручник за консултацију у већим библиотекама. Пожељно би било кад би се рад на том пољу наставио, па да се детаљно, као што је и овај најновији „Оглед“, израде библиографски приручници било штампаних дјела у Црној Гори, или пак чланака о Црној Гори по нашим периодским публикацијама.

Душан П. Берић